

Nekatera aktualna vprašanja poknjiževanja in razknjiževanja zemljepisnih lastnih imen

Silvo Torkar

IZVLEČEK: V prispevku se zavračajo čedalje pogostejši poskusi vsiljevanja narečnih oblik za že standardizirana poknjižena slovenska zemljepisna lastna imena. Predstavljena so dosedanja praksa in pravila poknjiževanja. Avtor se načelno zavzema za večje upoštevanje starejših narečnih prvin pri standardizaciji in postavlja pod vprašaj dosledno kabinetno tvorjenje stanovniških imen.

ABSTRACT: In this article the author rejects the more and more frequent attempts to impose dialectal forms for geographical names which have already been standardized. Presented here are the principles of standardization and the current practice in this field. In principle, the author argues that in the process of standardization the older dialectal features should be more thoroughly considered. At the same time he questions the strictly academic formation of names denoting inhabitants.

Vprašanje poknjiževanja zemljepisnih imen je v zadnjih letih, ko se je izrazito povečalo zanimanje za iskanje lokalne identitete in samobitnosti, ponovno prišlo v ospredje. Novonastajajoče lokalne skupnosti, turistična društva, zlasti pa novinarji in drugi pišoči ljudje skušajo predstaviti svoje lokalne posebnosti in njihova imena na čimbolj avtentičen način, s približevanjem živi ljudski izreki, pri čemer nemalokrat trčijo na že ustaljena, standardizirana poimenovanja. V tej konfliktni situaciji se iz nekakšnih domoljubnih ali čustvenostnih razlogov pogosto raje odločijo za lokalno oz. narečno obliko, odkrito zavračajoč strokovno mnenje, ki dokazuje potrebo po takšni ali drugačni stopnji poknjiženosti. To, da je namreč tudi zemljepisna imena potrebno podvreči pravilom knjižnega jezika, je bilo jasno že prvim zbirateljem teh imen v času intenzivnega iskanja podobe knjižnega jezika v 19. stol., kot sta bila slovničar F. Metelko in kustos H. Freyer. Če teh imen ne bi knjižili, bi danes pisali *Nov mejst* za *Novo mesto*, *Kamelk* za *Kamnik*, *Radolca* za *Radovljica* itd. V poljski in tudi v ruski onomastični literaturi se bolj kot standardizacija uporablja termin ustalanie (tudi utrwalanie) oz. stabilizacija imen, prim. poimenovanje poljske komisije: *Komisja Ustalania Nazw Miejscowości* (Polskie nazwy własne, Encyklopedia, 1998: 226).

Dejstvo je, da slovenska zemljepisna imena iz različnih vzrokov še zdaleč

niso vsa poknjižena po enotnih načelih. O zgodovini ter teoriji in praksi tega poknjiževanja je najbolj izčrpno razpravljala Alenka Šivic - Dular v svojih prispevkih *Temeljna načela pri pisanju slovenskih zemljepisnih imen* in *K normiranju slovenskih zemljepisnih imen*, ki sta nastala v okviru posebne raziskave (Šivic - Dular, 1988/89; Šivic - Dular, 1988). »Zemljepisna imena so razmeroma samostojna besedna plast v jeziku, vendar z mnogoterimi vezmi povezana s splošnim (občnoimenskim) besedjem...« (Šivic - Dular, 1988/89: 5). Avtorica ugotavlja, da zemljepisna imena knjižimo na različnih jezikovnih ravnanjih: na pisni, glasovni in morfološki, vendar ne na vseh enako. Najbolj neproblematično knjiženje je na pisni, ki je v glavnem avtomatično, saj ga narekuje slovenski črkopis. Nekatera poknjižena so bila sicer neustrezna, vendar zaradi dolgoletne ustaljenosti danes vsaj krajevnih imen raje ne spreminjamo več (dopuščamo npr. *Doberdob* namesto *Doberdol*, *Višarje* namesto *Lušarje*, *Viševok* namesto *Olševok*). Razmeroma celovit pregled nezborne zaznamovanosti krajevnih (brez ostalih zemljepisnih) imen na Slovenskem je podal Viktor Majdič v svojem delu *Razgledi po krajevnih imenih* (Majdič, 1996: 147–155 in 161–179). O pravopisnih vprašanjih v zvezi z zemljepisnimi imeni obstaja tudi posebna študija avtoric Metke Furlan, Alenke Gložančev in A. Šivic - Dular (Furlan, Gložančev, Šivic - Dular, 2001).

F. Metelko je l. 1823 sestavil abecedni seznam važnejših kranjskih krajev, nanj pa se je oprl H. Freyer v dvojezičnem seznamu kranjskih krajev in gradov, objavljenem l. 1846. Že tedaj je bilo zgodovinsko-etimološko načelo precej uza-veščeno, saj Freyer že piše Novo mesto (Šivic - Dular, 1988: 59).

Med krajevnimi, vodnimi in gorskimi imeni na Slovenskem je močno zastopan tip s priponskim obrazilom *-nik* oz. *-nica*: *Kamnik*, *Hrastnik*, *Stopnik*, *Kamnica*, *Koritnica*, *Češnjica*. Vsa ta imena so se do izoblikovanja in uveljavitve slovenskega knjižnega jezika v drugi polovici 19. stol. v uradni rabi pisala po tujejezičnih pravilih zapisa, predvsem seveda po nemških in italijanskih, pri čemer so zapisovalci izhajali iz žive, torej narečne oblike imena (kadar jih niso prevajali v tuji jezik). Med pojavi, ki so najbolj očitno vplivali na spremenjeno podobo govornega slovenščine po Trubarju, je t. i. moderna vokalna redukcija, torej slabljenje in opuščanje nenaglašanih vokalov. Ne le v 16., celo še v 17. in redkeje v 18. stol. se v tolminskih urbarjih pišejo nereducirane oblike imen, kot so *Coritniza*, *Camniza*, *Cosiza* (*Kojca*), *Sapulsach* (*Žabže*, zaselek vasi *Bukovo*), *Jagodischia* (*Jagršče*), *Logischa* (*Logaršče*). Pač pa se v listinah v 18. in 19. stol. namesto navedenih pojavljajo že reducirane oblike *Coritenza*, *Camenza*, *Coiza* itd. Pri poknjiževanju slovenskih krajevnih imen, še zlasti tistih, ki imajo jasne občnoimenske vzporednice, naj bi veljalo glede vokalne redukcije isto pravilo kot pri knjižnem jeziku nasploh: izhodišče je stanje sredi 16. stoletja, ko je nastal slovenski knjižni jezik (t. i. zgodovinsko načelo). Tako kot pišemo *mavrica* namesto *maverca*, *deklica* nam. *dekelca*, pišemo torej tudi *Koritnica*, in ne *Koritenca* ipd. Tam, kjer so poknjiževalci slovenskih krajevnih imen in priimkov iz reducirane **znali** rekonstruirati izhodiščno obliko (t. i. etimološko načelo), so to največkrat (ne pa vselej) tudi storili – večinoma se je to dogajalo v drugi polovici 19. stol. – zato imamo danes *Koritnica*, *Kamnica*, *Češnjica*, *Drežnica*, drugod pa, **kjer se je občnoimenska motivacija pretrgala že v narečju**, so ostale reducirane oblike *Kojca* (*Kozca* > *Kojzca* > *Kojca*), *Žabže*

(*Zápolže* > *Zapuže* > *Zapže* > *Žabže*), *Jagršče* (*Jágodšče* > *Jagdšče* > *Jagršče*), *Logaršče* (*Lógišče* > *Logaršče*).

Vodna imena na *-ica* povzročajo pri poknjževanju nemajhne težave. *Kneža* nam danes pomeni predvsem krajevno ime, čeprav je bilo prvotno to ime vode (*knez-ja voda*). Da bi ločili ime vode od imena vasi, so ljudje za vodo pozneje začeli uporabljati izpeljanko iz krajevnega imena *Kneža* in sicer pomanjševalnico *Knešca*. Če to ime poknjžimo, dobimo ime *Knežica*.

Drugače je nastalo vodno ime, ki ima v narečju obliko *Zadlašca*. Podstava zanjo je krajevno ime *Zadlaz*. Reki so torej dali ime *Zadlaška voda*, iz česar je izpeljano lahko le *Zadlaščica*.

Težava se pojavi takrat, kadar ni jasno, ali je neko zemljepisno ime bilo prvotno vodno ali krajevno. Tak je primer s *Trebušo*. Če je to bilo prvotno ime kraja oz. območja (kar se mi zdi verjetneje), je voda *Trebuščica* (< *Trebuška voda*), če pa je *Trebuša* prvotno označevala vodo, je treba narečno *Trebušco* poknjžiti v *Trebušico*.

Nekoliko drugačen primer je gorsko ime *Mangart*. To je prevzeto iz nemškega osebnega imena *Mannhart* in je bilo v slovenskih ustih prebivalcev ob vznožju gore preoblikovano v *Mangart* (Čop, 1972: 286; Čop, 1975: 62). Če domačini danes govorijo *Mangrt* (s polglasnikom), je to seveda posledica t. i. moderne vokalne redukcije, ki jo pozna večina slovenskih narečij. Med slovenskimi krajevnimi imeni je pravzaprav le malo takih, ki jih v živem jeziku (v narečju, v pogovornem jeziku) izgovarjamo prav tako kot jih zapišemo. Poskus popravljanja njihovega zapisa v smeri pogovornosti je v nasprotju s stoletnimi prizadevanji po standardizaciji slovenskih zemljepisnih imen in samo še bolj spodbuja težnje po odmikanju od slovenskega knjižnega jezika. Navsezadnje bi v želji po čimvečji avtentičnosti Bovčani lahko zahtevali, da se namesto *Bovec* piše *Bc* ali *Bec*, *Kranj* bi po tej logiki spremenili v narečno *Kran*, *Tolmin* v *Tmin* ali celo *Kmin*, *Poljubinj* v *Palbin*, *Kobarid* v *Koberd*, *Volče* v *Uče* itd. Za ohranitev pisave in izgovarjave gorskega imena *Mangart* (proti *Mangrt*) govorijo torej vsaj trije tehtni argumenti:

1. **Etimološki**: ime izvira iz nemškega osebnega imena *Mannhart*.
2. **Zgodovinski**: obliko *Mangart* najdemo že v najstarejših znanih zapisih, npr. 1740 v slovenskem opisu meja bovškega glavarstva (Beran, 1959: 31) ali celo 1573 v nemškem opisu deželskosodnih meja belopeškega gospostva¹.
3. **Normativni**, ki izhaja iz etimološkega in zgodovinskega načela ter iz pisno ustaljene rabe: izkazan je predvsem v slovenskih pravopisnih in drugih priložnostnih: Slovenski pravopis 1962 in Slovenski pravopis 2001, leksikon Slovenska krajevna imena 1985, Atlas Slovenije 1992 (2., popravljena in dopolnjena izdaja), Krajevni leksikon Slovenije 1995, učbeniki za šole vseh stopenj itd.).

Komisija za standardizacijo zemljepisnih imen, sestavljena iz geografov, jezikoslovcov in drugih strokovnjakov, večkrat pretresa pisavo tistih zemljepisnih imen, pri katerih se v javni rabi pojavljajo dvojnice. Pri obravnavi dvojnic *Mangart*

¹ Štajerski deželni arhiv v Gradcu, Sachabteilung der Hofkammer, Karton 91, Heft 24, f. 31: Der Herrschafft Weissenfelt Landgerichts Confinen Beschreibung

in *Mangrt* je ugotovila, da je upravičena pisava z *a*, torej *Mangart*. Zato je bilo v novih izdajah Atlasa Slovenije to ime popravljeno in geografi ga dosledno uporabljajo v vseh svojih publikacijah,² enako se ravnaajo tudi lektorji (ker jih k temu obvezujejo obstoječi priročniki). Še bolj kot pisava standardiziranega gorskega imena *Mangart* je obvezujoča pisava krajevnega imena *Log pod Mangartom*. To ime je vpisano v vseh listinah od osebnih dokumentov domačinov do različnih podatkovnih baz na občinski in državni ravni, ki so danes v pretežni meri računalniško podprte. Zaradi napačno razumljenega domoljubja oz. samobitnosti (»Za Ložane je žaljivo, če *Mangrt* pišemo z *a* med *g* in *r*«, piše K. Roš v prispevku *Zakaj je prav Mangrt* v Delu 29. XI. 2000, s. 5) pa tudi zaradi nepoučenosti o načelih poknjiževanja slovenskih krajevnih in drugih zemljepisnih imen so nekateri novinarji ob sklicevanju na domače »ljubitelje izvirnega jezika« pripravljani iti v boj za nacionalno uveljavitev **neknjižnih** prvin v krajevnih imenih. O tem, kako (ne)zanesljiv je jezikovni čut domačinov – ljubiteljev, nam med drugim priča primer *Učje*. Do pred desetimi leti je na Žagi pri Bovcu na kažipotu za mejni prehod pisalo *Učjeja* (prim. dopis inž. D. Cafuta v Delu z dne 1. marca 1990). Očitni italijanizem so nato popravili (rezijanska vas in potok *Učja* z naglasom na zadnjem zlogu), toda med domačini na Bovškem je trdno prevladovalo mnenje, da je pravilna pisava in izreka z [e] in da so jim s popravkom storili krivico. Takih primerov je na Bovškem še nekaj. Številni ljudje izgovarjajo imeni *Predel* in *Rabelj* po tuje, namreč *Predil* in *Rajbelj* (narečno bovško sicer *Perdol*, kar bi navajalo na možnost poknjiženja v *Predol*), vendar je v teh primerih jezikovna zavest »ljubiteljev izvirnega jezika« in novinarjev zadosti visoka, da ne oporekajo poknjiženima imenoma *Predel* in *Rabelj*, saj priznavajo, da so se domačini tuje izgovarjave lahko tudi »navzeli« (K. Roš, Delo, 29.XI.2000).

Poknjiževanje zemljepisnih lastnih imen sega tako na pravopisno kot na glasovno, oblikoslovno in besedotvorno ravnino. Naperjeno je še zlasti proti moderni vokalni redukciji kot mlajšemu narečnemu pojavu, ki je povzročil še vrsto drugih glasovnih sprememb in se ji zagovorniki narečnih oblik le s težavo odpovejo.

Poglejmo si najbolj značilne primere poknjiženj, ki pa v praksi niso vsa izpeljana.

Pravopisna ravnina

1. izpuščanje *e*-ja pred neobsamoglasniškim *r*-om (Majdič, 1996, 154): *Gabrje*, vendar tudi še *Gaberje*.

Glasovna ravnina

1. odprava akanja: *Grahaua* > *Grahovo*;
2. etimološka rekonstrukcija soglasniških sklopov *nj* in *lj* iz narečnih *jn* in *jl* (ponekod, zlasti v gorenjščini *n* in *l*), refleksih za praslovanska *ń* oz. *l'*: *Konjsko*, *Kranj*, *Poljubinj*;
3. etimološka rekonstrukcija *o* iz narečnega *u*, refleksa nekdanjega *o*: *Vujsko* > *Vojsko*, *Dule* > *Dole*;

² Med redkimi izjemami je J. Kunaver, gl. njegov članek *Obrobje* in »obrobje« v geografski podobi Slovenije, na izbranih primerih, Zbornik predavanj 37. Seminarja SJLK, Ljubljana 2001, 222.

4. odprava parazitskega *j*: *Gojzd* > *Gozd*, *Pejčine* > *Pečine*, vendar je ostalo *Ojstrica*, *Ojstro* nam. *Ostrica*, *Ostro*.

Besedotvorna ravnina

- a) obnovitev soglasniškega sklopa *šč* < *š* pri morfemu *-išče*: *Stražišče* < *Stražiše*; nedosledno izpeljana, npr. *Laniše*, *Ržiše*;
- b) obnovitev priponskega obrazila *-ec* < *-əc* < *-ьць* ob pisni zahodnoslovenski varianti *-ic* in narečnih oblikah *-c* in *-ac*: *Studenec*, *Studenic*, *Studenc*; *Gradac*;
- c) obnovitev priponskega obrazila *-ica*, okrnjenega zaradi moderne vokalne redukcije: *Belca* > *Belica*, *Podblica* > *Podbelica*, prim. stan. ime *Podbelec* in prid. *podbelški*, *Knešca* > *Knežica*, *Lublanca* > *Ljubljanica*, *Češence* > *Češnjice*, *Rašca* > *Raščica*;
- d) obnovitev priponskega obrazila *(-ov)-ik* z izhodiščem v praslovanskem *-ikъ*, pri izpeljankah iz podstave s pomenom drevesne vrste (Šivic - Dular, 1989: 233–237), ki pa spet ni dosledno izpeljana: *Višnjevik* za narečno *Višnjevč*, 1288 *Visneuicho* in *Wisnivich*, 1314 *Visgnuiuch* (Otošec, 1995: 36, 39, 78), vendar *Brezovk*, *Drnovk*, ki sta obdržala narečno obliko (nam. *Brezovik* in *Drnovik*), pri *Višnjeviku* pa so brez potrebe prenesli naglas z drugega na prvi zlog.

Ne zdi se mi smiselno poknjiževanje **vseh** narečnih prvin v tistih zemljepisnih lastnih imenih, ki imajo jasne občnoimenske vzporednice. Pri standardizaciji velja odpravljati predvsem mlajše narečne pojave, ki so večinoma razmeroma dobro dokumentirani, ne pa starih narečnih posebnosti, ki včasih segajo daleč v preteklost in so danes dragocen jezikovni relikv. Zato naj nas ne bi motila Dombrava, ki slovi po svojem arhaičnem nosniku za razliko od številnih Dobrav, naj se ve, kje so *Črešnjice* in kje so *Češnjice*, kje so *Gruškovci* in kje *Hruškovci* (tu so večinoma standardizirane kar žive ljudske oblike). Zato tudi ne bi bilo nič narobe, če bi bili v krajevnih imenih ohranili tudi variantnost *vas* : *ves*, ker kaže na zelo staro poselitveno ločnico. Seveda zdaj tega po skoraj sto letih ni več smiselno spreminjati. Po mnenju A. Šivic - Dular v takih primerih »ne bi bilo smiselno na novo uvajati narečnih oblik in krniti z veliko truda doseženo enotnost« (Šivic - Dular, 1988/89: 7). Na težave poknjiževalcev kaže primer *Vučje vasi*: *vas* so poknjižili iz narečnega *ves*, medtem ko so relativno mlajši narečni pojav prehoda *ol* > *u* v prvi sestavini pustili nepoknjiženega, pač pa so tolminske *Uče* kljub temu poknjižili v *Volče*. Če iz *Sedla* blizu Kobarida niso naredili *Sela*, je za to zaslužna ljudskoetimološka naslonitev na občno ime *sedlo*, obenem pa se je za ljudsko obliko *Staro sedlo* verjetno zaradi tradicije italijanskih zapisov že zgodaj uveljavila različica *Staro selo*). Če niso poknjižili številnih *Humov* v *Holme* (prim. priimek *Humar* in enkratni primer poknjiženja v *Holmar*³), je najbrž prav tudi, da dopustimo in s tem regionalno spe-

³ Tu je treba povedati, da priimki niso podvrženi takšni standardizaciji glede na knjižni jezik kot zemljepisna imena in prav to je nemalokrat povzročilo cepitev enega priimka na cel kup novih, ki se med seboj neznatno razlikujejo. Niso tako redki primeri, ko ljudje spreminjajo priimke iz estetskih, numeroloških ali kakšnih drugih nejezikoslovnih razlogov.

cificiramo, kje je *Kovk* in kje *Kuk*, kje je *Rovt* in kje *Rut*. Kar zadeva slovenske kraje v Slovenski Benečiji in Reziji, se mi zdi utemeljen sklep z Javnega posveta o zemljepisnih imenih, po katerem se zaradi tamkajšnjega šibkega poznavanja in rabe slovenskega knjižnega jezika navedena imena poknjižuje v zelo omejenem obsegu, ker »jih sicer domačini ne bi več prepoznali« (Šivic - Dular, 1988/89: 7).

Posebno poglavje, ki se ga tu samo dotaknem, ker je preveč obsežno in tudi kočljivo, je vprašanje stanovniških (prebivalskih) imen in pridevnikov iz krajevnih imen. Tu se mi zdi precej vprašljivo kabinetno tvorjenje umetnih, mrtvorojenih oblik glede na edino žive, v stoletjih rabe izbrušene laže izgovorljive, da ne rečem celo elegantnejše oblike, npr. *Ivanjeseljan* namesto *Ivanjec*, *Igavaščan* namesto *Igovvec*, *Stojanskovrščan* nam. *Stojanec*, *Višnjegorčan* (ko bi bil vsaj *Višnjegorec*) nam. *Višnjan*, *Marežižan* nam. *Marežgan* in še cela vrsta drugih. Seveda so tudi primeri, ko se z umetno obliko stanovniškega imena olajša razumevanje, za prebivalce kate-rega od krajev z enakim ali podobnim imenom gre, in v takem primeru se mi zdi umetna oblika za pomožno rabo smiselna. Po drugi strani imamo včasih celo po deset in več enakih ali zelo podobnih krajevnih imen, kjer so domačini razvili enake ali pa tudi različne oblike stanovniških imen (npr. *Bukovo*, *Bukovje*, *Bukovica*, *Bukovec* ipd., ali *Loka*, *Gorica*, *Brezje* itd.), kjer pa knjižne, umetno ustvarjene oblike stanovniških imen prav nič ne prispevajo k natančnejši identifikaciji, temveč jo prej otežujejo.

Med zemljepisnimi imeni, ki so pogosto predmet samovoljnega zapisovanja, so tudi ulična imena. Tako najdemo v Stražišču pri Kranju ulično ime *Pot na Jošta*, ki je v nasprotju z normo slovenskega jezika, saj je *Jošt* oz. *Sv. Jošt* gorsko ime, sicer izsvetniško, a vendar gorsko (predstavljajmo si za primerjavo *Pot na Everesta*). Pred nedavnim pa je občinska uradnica v Novi Gorici dosegla, da so stranki v novo osebno izkaznico zapisali ulično ime *Pot na Drage* z malo začetnico v obeh neprvih sestavinah in ni pomagalo dokazovanje, da gre pri *Dragah* za ledinsko ime. Še več, da bi se uradni zapisi poenotili, so občinski uradniki zamenjali tudi ulične napise, kjer so bile dotlej *Drage* zapisane z veliko začetnico.⁴

Literatura

- BERAN, Jaromir (1959), Doneski k zgodovini prava na Goriškem, *Zbornik znans-tvenih razprav Pravne fakultete* 28, Ljubljana 1959, 5–50.
- ČOP, Dušan (1975), Tri gorska imena: Stenar, Prisank in Mangart, *Onomastica Jugoslavica* 5, 57–62.
- ČOP, Dušan (1972), Raba krajevnih imen in Slovenski pravopis 1962, *Prostor in čas*, 284–287.
- FURLAN, Metka, GLOŽANČEV, Alenka, ŠIVIC - DULAR, Alenka (2001): *Pravopisno ustrezen zapis zemljepisnih in stvarnih lastnih imen v Registru zemljepisnih imen in Registru prostorskih enot*, Ljubljana.

⁴ Pravopis solkanskih ulic, 1001 – solkanski časopis, št. 25, leto VII, 22. junij 2000, 3.

- MAJDIČ, Viktor (1996), *Razgledi po krajevnih imenih. Slovenska krajevna imena v luči slovnične obravnave*, Ljubljana. 147–155 in 161–179.
- OTOREPEC, Božo (1995), *Gradivo za slovensko zgodovino v arhivih in bibliotekah Vidma (Udine)*, Ljubljana, 36, 39, 78.
- Polskie nazwy własne, *Encyklopedia* (1998), pod redakcją Ewy Rzetelskiej - Felleszko, Warszawa–Kraków.
- ŠIVIC - Dular, Alenka (1988/1989): Temeljna načela pri pisanju slovenskih zemljepisnih imen, *Jezik in slovstvo* 34, št. 1–2, , 3–14.
- ŠIVIC - Dular, Alenka (1988): K normiranju slovenskih zemljepisnih imen, *XXIV. seminar SJLK, Zbornik predavanj*, Ljubljana 1988, 55–66.
- ŠIVIC - Dular, Alenka (1989): Besedotvorne vrste slovenskih zemljepisnih imen. Na gradivu do leta 1500, *Obdobja 10, Srednji vek v SJLK*, Ljubljana 1989, 229–244.